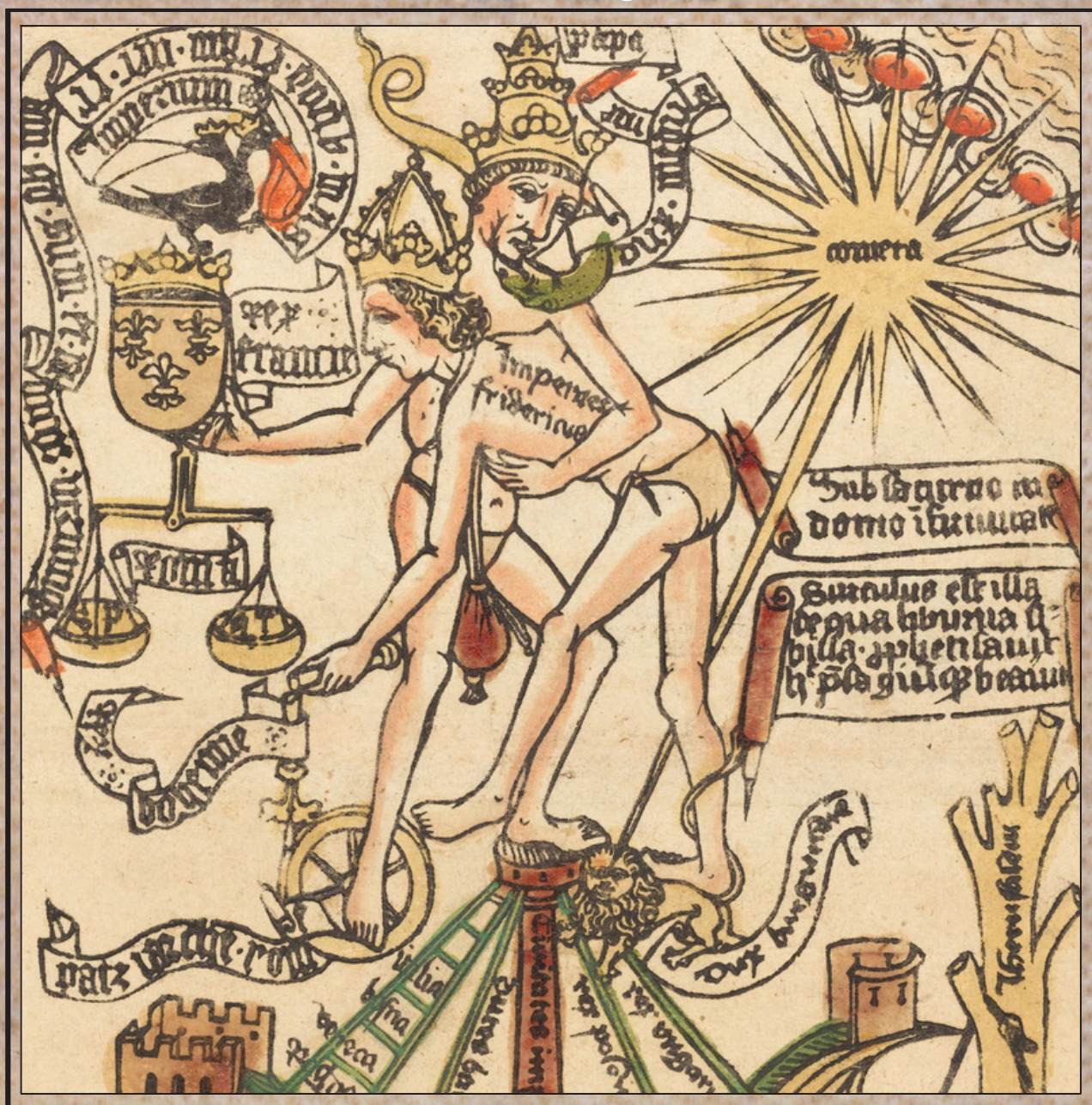

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 3

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 3

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 29, leto 2019, številka 3

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Mateja Matjašič Friš, Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoletto (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Izdajatelj/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 1. 9. 2019.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Izidor Janžekovič: Izvor in prenos ideje ravnotežja moči iz Italije v Evropo 345
L'origine e trasferimento dell'idea dell'equilibrio di potere dall'Italia all'Europa
The Origin and Transfer of the Balance-of-power Idea from Italy to Europe

August Lešnik: Komunikacija sociologije in zgodovine v zgodnji dobi sociološke misli: v znamenju metodološkega spora. Ob 180-letnici Comtovega poimenovanja sociologije za »znanost o družbi« 363
Comunicazione tra sociologia e storia nei primi tempi del pensiero sociologico: all'insegna del conflitto metodologico. 180 anni dalla designazione di Comte della sociologia come «scienza dell'umanità»
Communication Between Sociology and History in the Early Age of Sociological Thought: Indication of the Methodological Dispute. The 180th Anniversary of Comte's Designation of Sociology for »The Science of Society«

Boris Golec: Extinct Medieval Boroughs in Southern Slovenia 373
Borghi medievali scomparsi nella Slovenia meridionale
Ugasli srednjeveški trgi v južnem delu Slovenije

Tone Ravnikar: Usnjarstvo v srednjeveških mestih slovenske Štajerske 393
Conterie nelle città medievali della Stiria slovena
Leather Tanning in Medieval Cities of today's Slovenian Styria

Tomaž Kladnik: Maribor in vojaška infrastruktura od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne 405
L'infrastruttura militare a Maribor. Dalla metà dell'Ottocento fino alla fine della Prima guerra mondiale
Maribor Military Infrastructure from the Middle of the 19th Century to the End of the First World War

David Hazemali, Uroš Turnšek & Simon Očko: Nemška zasedba Rige in operacija Albion: prispevek k razumevanju vzhodne fronte prve svetovne vojne na Pribaltiku 425
L'occupazione tedesca di Riga e l'operazione Albion: contributo alla comprensione del fronte orientale durante la Prima guerra mondiale nelle regioni Baltiche
The German Occupation of Riga and Operation Albion: a Contribution to the Understanding of the Eastern Front of the First World War in The Baltics

Aleš Maver, Nataša Maver Šoba & Darko Friš: Med pobožnostjo in gradnjo socializma: Celjski koledar Družbe Sv. Mohorja med letoma 1945 in 1956 437
Tra la devozione e la costruzione del socialismo: il Calendario della Società di S. Ermagora di Celje tra il 1945 e il 1956
Between Piety and Building of Socialism: the Calendar of the St Hermagoras Society in Celje during the Years from 1945 to 1956

Aleksandar Knežević: Maternji jezik kao determinanta etničkog identiteta u popisima stanovništva Srbije 455
Lingua materna come determinante dell'identità etnica nei censimenti della popolazione della Serbia
Mother Tongue as a Determinant of Ethnic Identity in Population Censuses of Serbia

Polona Tratnik: Umetnost kot investicija. Institucija umetnosti v službi umetnostnega trga 473
Arte come investimento. L'istituzione dell'arte al servizio del mercato dell'arte
Art as Investment. Institution of Art in Service of the Art Market

Duje Kodžoman: Pobuđivanje emocija dizajnerskim proizvodima: interakcija korisničkog iskustva s emocionalnim dizajnom 487
Suscitare emozioni con prodotti di design: interazione dell'esperienza utente con il design emozionale
Evoking Emotions with Design Products: Interaction of User Experience with Emotional Design

Andrea Matošević: Pulski navozi moderniteta. Analiza dokumentarnog filma o brodogradilištu Uljanik na prelasku iz šezdesetih u sedamdesete godine XX stoljeća 499
Scalo di costruzione polesano e modernità. L'analisi del documentario girato nel cantiere Scoglio Olivi a cavallo tra gli anni Sessanta e Settanta del ventesimo secolo
Building Berths of Pula and Modernity. Analysis of Uljanik Shipyard Documentary Movie at the Turn of the Sixties into the Seventies of the Twentieth Century

Lada Marinković, Violeta Zubanov & Jasna Potočnik Topler: Assertiveness Scale as a Teamwork Aptitude Predictor 511
La scala di assertività come indicatore predittivo della prontezza a lavorare in un team
Lestvica asertivnosti kot napovednik pripravljenosti za timsko delo

Kazalo k slikam na ovitku 522
Indice delle foto di copertina 522
Index to images on the cover 522

Navodila avtorjem 523
Istruzioni per gli autori 525
Instructions to Authors 527

received: 2018-10-28

DOI 10.19233/ASHS.2019.24

KOMUNIKACIJA SOCIOLOGIJE IN ZGODOVINE V ZGODNJI DOBI SOCIOLOŠKE MISLI: V ZNAMENJU METODOLOŠKEGA SPORA. OB 180-LETNICI COMTOVEGA POIMENOVANJA SOCIOLOGIJE ZA »ZNANOST O DRUŽBI«

Avgust LEŠNIK

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: avgust.lesnik@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Članek s področja zgodovine historične sociologije se vsebinsko in problemsko navezuje na študijo Razumevanje družbenih sprememb ter družbenega in zgodovinskega razvoja v »predzgodovini« sociologije, objavljeno v znanstveni reviji *Annales, Series Historia et Sociologia* (2015, 3). Sociologija si je ob svojem nastanku zadala za temeljno nalogo, da z »znanstvenimi prijemi« razvozla nerešeno vprašanje občega, globalnega vpogleda v zakone funkcioniranja in razvoja človeške družbe kot celote. Spričo dejstva, da sta se z navedeno problematiko neposredno ukvarjali tako filozofija zgodovine kot zgodovinopisje, je bilo potrebno opredeliti odnos sociologije do obeh omenjenih ved. Vendar dokazovanje distinktivnosti ni šlo v smeri zagovora specifičnega predmetnega področja, pač pa svojske metodologije. V teh naporih nova družbena znanost (sociologija) ni skrivala ambicije, da postane t. i. teoretska (znanstvena) zgodovina.

Ključne besede: zakoni razvoja človeške družbe, zgodovina sociološke misli, filozofija zgodovine, zgodovinopisje, metodologija, zgodovina historične sociologije

COMUNICAZIONE TRA SOCIOLOGIA E STORIA NEI PRIMI TEMPI DEL PENSIERO SOCIOLOGICO: ALL'INSEGNA DEL CONFLITTO METODOLOGICO. 180 ANNI DALLA DESIGNAZIONE DI COMTE DELLA SOCIOLOGIA COME «SCIENZA DELL'UMANITÀ»

SINTESI

Il presente contributo sulla storia della sociologia storica si ricollega, a livello di contenuti e delle problematiche, allo studio Comprensione dei cambiamenti sociali, nonché dello sviluppo sociale e storico nella «preistoria» della sociologia, pubblicato sulla rivista scientifica *Annales, Series Historia et Sociologia* (2015, 3). Al suo esordio, la sociologia si pose come obiettivo primario e principale di risolvere, utilizzando «approcci scientifici», la questione aperta della visione generale e globale delle leggi di funzionamento e dello sviluppo della società umana nel suo insieme. Dato che la problematica veniva già trattata direttamente sia dalla filosofia della storia sia dalla storiografia, era necessario definire la relazione della sociologia con queste due discipline. L'argomentazione a sostegno della sociologia come scienza a sé non si basava sulla difesa di un'area tematica specifica, ma sulla specificità della sua metodologia. Nei suoi sforzi a tale scopo la nuova scienza sociale (sociologia) non nascondeva l'ambizione di diventare la cosiddetta storia teoretica (scientifica).

Parole chiave: leggi dello sviluppo della società umana, storia del pensiero sociologico, filosofia della storia, storiografia, metodologia, storia della sociologia storica

UVOD

Z vidika periodizacije zgodovine historično-sociološke misli (historične sociologije) lahko motrimo odnos/komunikacijo med sociologijo in zgodovino v treh obdobjih:

1. zgodnja doba sociološke misli (ok. 1820–1880): poskus afirmiranja sociologije kot znanstvene/teoretske zgodovine (tj. predmet obravnave v pričujočem članku);
2. doba klasične sociološke misli (1880–1960): kriza v komunikaciji sociologije in zgodovine – »od sociologije proti zgodovini do sociologije brez zgodovine« (Braudel, 1966);
3. doba vzpona historične sociologije (po letu 1960): sociologija in zgodovina kot »dobri prijatelji« (Smith, 1982).

Epohalne družbene spremembe ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja (zlom *ancien régime*, rojstvo konstitucionalizma, procesi industrializacije, deagrarizacije, migracije, urbanizacije, modernizacije, razredne stratifikacije idr.), ki so jih povzročila in pospešila družbena gibanja in revolucije (ameriška protikolonialna, francoska meščanska, angleška industrijska),¹ niso postale samo osrednji predmet takratnega diskurza političnih elit in akademske javnosti, pač pa so soustvarile – z novo, še neraziskano materijo – tudi objektivne pogoje za osamosvojitve »znanosti o družbi« v samostojno znanstveno disciplino, sociologijo.² Zagotovo je na mestu ugotovitev, da je »francoska revolucija (v širšem pomenu) razdala svojo praktično energijo z ekonomsko in politično emancipacijo meščanstva, svojo teoretično energijo pa z ustanovitvijo sociologije [gl. Pagon, 1990, 581–588], pa tudi, da je delavski razred razdal svojo praktično energijo z organiziranjem revolucionarnega političnega gibanja, svojo teoretično energijo pa z ustanovitvijo historičnega materializma in znanstvenega socializma« (Goričar, 1969, 8).

Pomembne elemente poznejše sociološke teorije so

v tem burnem obdobju razvijali predvsem tisti družbeni misleci, ki so imeli kritičen odnos do kapitalističnega družbenega reda. Namreč v dobi, ko se je kapitalizem v zahodni Evropi že utrdil v vladajoči ekonomski in politični sistem, se je pokazalo, da se z njim niso uresničila pričakovanja razsvetljencev, ideoloških predhodnikov meščanskih demokratičnih revolucij (Lešnik, 2015, 491–499). To je tudi botrovalo nastanku tistih političnih idej, ki so negativno vrednotile kapitalistično družbeno ureditev in so hkrati iskale izhod v drugačno, »pravičnejšo« družbo. Izmed teh političnih doktrin sta bila za nastanek in začetni razvoj sociologije najpomembnejša utopični socializem (Saint-Simon idr.) (Pagon-Brglez, 1979a, 8–54) in anarhizem (Proudhon idr.) (Rizman, 1986, XXI–LXXV).

Potrebo po novi »znanosti o družbi« so njeni ustanovitelji utemeljevali z argumentom, da filozofija (zgodovine) in družboslovne vede, v prvi vrsti zgodovinopisje, resda ponujajo parcialne poglede na družbeni red in njegov razvoj, hkrati pa ne dajejo splošnega, globalnega vpogleda v zakone funkcioniranja in razvoja človeške družbe kot celote. In prav znanstvena razrešitev tega ključnega vprašanja naj bi bila naloga novoustanovljene vede, sociologije.

HISTORIČNI MATERIALIZEM IN SOCIOLOGIJA

Zgodovinarji sociologije v splošnem soglašajo, da je treba pripisati utemeljitev (znanstvene) sociologije trem mislecem 19. stoletja: Saint-Simonu (1760–1825), Augustu Comtu (1798–1857) in Karlu Marxu (1818–1883). Ti trije so prvi povezali raziskovanje družbenih pojavov s sodobnim znanstvenim mišljenjem, obenem pa so postavili prve teorije o razvoju moderne družbe, ki temeljijo na zgodovinskem preučevanju pretekle in sodobne družbe. Skupno jim je bilo, da so se vsi trije zanimali za družbene spremembe in da so si prizadevali za praktično uporabo svojih (družbenih) spoznanj; ravno zato so se povezali s socializmom.³ Saint-Simon je znani predstavnik utopičnega socializma (Pagon-Br-

1 Nemški ekonomist in sociolog Lorenz von Stein (1815–1890) je med prvimi uvedel kategorijo »družbeno gibanje« v širšo družboslovno rabo, potem ko je objavil leta 1850 v Leipzigu odmevno delo *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich: von 1789 bis auf unsere Tage*, I–III /Zgodovina družbenih gibanj v Franciji, 1789–1850 (angl. prev. Stein, 1964; gl. tudi Koselleck, 1999, 83–99; Prunk, 2015, 23–116).

2 Auguste Comte, Saint-Simonov tajnik, je leta 1839 – v 4. zvezku svojega dela *Tečaj pozitivne filozofije (Cours de philosophie positive)*, I–VI, 1830–1842: http://www.ac-grenoble.fr/PhiloSophie/old2/file/comte_khodoss.pdf – prvi poimenoval *sociologijo* za »znanost o družbi« (v prvih treh zvezkih uporablja termin »socialna fizika«, ki si ga je izposodil pri T. Hobbsu), medtem ko za utemeljitelja sodobne sociologije velja Claude-Henri Saint-Simon. V svojem delu *Le Socialisme* je Émile Durkheim (1928 [1992]) zapisal: »[Saint-Simon] ni samo naredil načrt za novo znanost [sociologijo], marveč ga je poskušal tudi uresničiti« (Gurvitch, 1966, 43). Kot raziskovalni in študijski predmet se je sociologija začela uveljavljati na univerzah v devetdesetih letih 19. stoletja, najprej v ZDA in Franciji; največji razmah je dosegla po drugi svetovni vojni, ko se je tudi razvejila v posebne sociologije.

3 Socializem – kot idejni in politični nazor ter družbeno gibanje za spremembo kapitalističnega družbenega sistema – se je uveljavljal kot ideja (predvsem od obdobja renesanse naprej), kot gibanje (predvsem od začetkov delavskega gibanja) in kot politika oziroma politična praksa (od začetkov nastajanja socialističnih političnih organizacij). V njegovem razvoju so se oblikovale tri prevladujoče smeri: socialnodemokratska in komunistična (Lešnik, 2018, 188–241) in krščanskosocialistična (Prunk, 2004, 105–153). Teži k uveljavitvi družbene enakosti, pravičnosti in solidarnosti, od začetka 19. stoletja k uveljavitvi ekonomskih, političnih, socialnih idr. pravic delavskega razreda. Moderni socializem se je kot idejnopolični nazor delavskega razreda in kot družbeno gibanje razvil v prvi polovici 19. stoletja (Lešnik, 2018, 13–32) ter bil ob konservatizmu (Heineman, 1996, 65–74) in liberalizmu (Rizman, 1992, 15–33) poldrugo stoletje tretja najvplivnejša politična struja evropske in svetovne civilizacije ter hkrati ostra kritika ali popolna negacija kapitalistične družbe.

glez, 1979b, 223–279), zagovornik industrijske družbe (tvorec tega pojma) in prvi pomembnejši ustvarjalec združene Evrope;⁴ Comte si je prislužil (zaradi svojega konservativnega odnosa do revolucionarnih gibanj) naziv socialistični »odpadnik« oziroma konservativni reformator (Fiamengo, 1987, 101–107); Marx pa velja za utemeljitelja znanstvenega socializma, ki vključuje tudi univerzalno materialistično koncepcijo zgodovine (historični materializem):

Prvo delo, ki sem se ga lotil, da bi razpršil dvome, ki so se me polasčali, je bila kritična revizija Heglove filozofije prava, delo, katerega uvod je izšel v Nemško-francoskih letopisih leta 1844 v Parizu. Moje raziskovanje se je končalo z rezultatom, da pravnih odnosov kakor tudi državnih oblik ni mogoče razumeti niti iz njih samih niti iz tako imenovanega splošnega razvoja človeškega duha, marveč da temeljijo v materialnih življenjskih odnosih, katerih celotnost obravnava Hegel, kakor so to delali Angleži in Francozi 18. stoletja, pod imenom »meščanska družba«, da pa je treba iskati anatomijo meščanske družbe v politični ekonomiji. [...] Splošni rezultat, do katerega sem prišel in ki je postal, ko sem ga dosegel, vodilo mojemu študiju, se lahko na kratko izrazi takole: v družbeni produkciji svojega življenja stopajo ljudje v določene, nujne, od njihove volje neodvisne odnose – produkcijske odnose, ki ustrezajo določeni razvojni stopnji njihovih materialnih produktivnih sil. Celota teh produkcijskih odnosov sestavlja ekonomsko strukturo družbe, realno osnovo, ki se na njej dviga pravna in politična vrhna stavba in ki ji ustrezajo določene oblike družbene zavesti. Način produkcije materialnega življenja določa socialni, politični in duhovni proces življenja nasploh. Ne določa zavest ljudi njihove biti, temveč narobe, njihova družbena bit določa njihovo zavest (Marx, 1859 [1968], 104–105).

V takratnem razgibanem zgodovinskem dogajanju se pojavlja tudi že delavstvo kot razred »za sebe«.⁵ Na-

mreč, ko se je meščanstvo/buržoazija v najrazvitejših deželah že uveljavilo in utrdilo kot vladajoči razred in ko se je ideja demokratičnih revolucij že razširjala proti fevdalnemu vzhodu in jugu takratne Evrope, je tudi delavski razred že postavil zahteve za svojo lastno ekonomsko, politično in kulturno emancipacijo. Te zahteve je izražal znanstveni socializem, politična doktrina revolucionarnega proletariata, ki je cilje svojemu gibanju zastavil izven okvirov obstoječega in takrat še utrjujočega se kapitalizma. Filozofski in obči temelj znanstvenega socializma je historigični materializem, prva obča teorija družbenih ved, prva sociološka »kozmogonija«. Zaradi tega prištevamo tvorca historigičnega materializma K. Marxa med ustanovitelje sociologije kot samostojne vede (Duverger, 1961, 10). Posledično sta se v štiridesetih letih 19. stoletja pojavili in se začeli razvijati skoraj istočasno in vzporedno dve znanstveni pojmovanji o družbi: historigični materializem in sociologija.⁶

Na določeni stopnji svojega razvoja prihajajo materialne produktivne sile družbe v nasprotje z obstoječimi produkcijskimi odnosi ali – in to je le pravni izraz za isto stvar – z lastninskimi odnosi, v katerih so se doslej razvijale. Iz razvojnih oblik produktivnih sil se ti odnosi spremenijo v njihove spone. Tedaj nastopi razdobje socialne revolucije. S spremembo ekonomske osnove se počasneje ali hitreje izvrši prevrat v vsej ogromni vrhni stavbi. Ko proučujemo take prevrate, moramo vselej razlikovati med materialnim prevratom v ekonomskih pogojih produkcije, ki se dá ugotoviti s prirodoslovno natančnostjo, in pravnimi, političnimi, religioznimi, umetniškimi ali filozofskimi, skratka: ideološkimi oblikami, v katerih se ljudje tega konflikta zavedo in ga izbojujejo. Kakor ne presojamo posameznika po tem, kar misli sam o sebi, prav tako ne moremo presojati take prevratne dobe po njeni zavesti, temveč moramo ravno nasprotno to zavest razložiti iz nasprotij materialnega življenja, iz obstoječega konflikta med družbenimi produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi. Nobena družbena formacija ne propade prej, preden se

4 Sodelovanje Saint-Simona s francoskim zgodovinarjem Augustinom Thierryjem (1795–1856) je dalo delo *O reorganizaciji evropske družbe* (Saint-Simon & Thierry, 1814). Osnovna Saint-Simonova ideja je bila institucionalni federalizem in postopno poenotenje Evrope v evropsko skupnost, kar kasneje postane temeljni kamen funkcionalističnega pristopa. Saint-Simon je bil prepričan, da mora federacija, ki bo poenotila Evropo, temeljiti, kolikor je mogoče na družbenih spremembah, ki sta jih povzročili francoska in industrijska revolucija (Lešnik, 2014, 40–41).

5 Zgodovinski proces preobrazbe množice mezdnih delavcev, ki so še brez potrebnega minimuma razredne zavesti (delavski razred v objektivnem pomenu besede), v moderen delavski razred (kot subjekt z razredno zavestjo), sta Marx in Engels označevala kot prehod iz »razreda po sebi« v »razred za sebe«. Dozorela zavest (o bistvu lastnega razrednega položaja, o konfliktu interesov kapitala in dela ter o lastni vlogi razreda mezdnih delavcev v družbenem razvoju) je bila tista, ki je šele konstituirala moderen delavski razred, in kot taka tvori osnovo njegove družbene identitete in zgodovinske subjektivitete (Pribičević, 1979, 11). Stopnja razredne zavesti, ki spreminja proletarske množice v »razred za sebe«, je dosežena, ko te množice sprejmejo socializem za svojo osnovno politično opredelitev. »Razred za sebe« ne le teži k socializmu, ampak se zanj tudi bojuje; je subjekt boja za revolucionarno družbeno preobrazbo (Pribičević, 1979, 13).

6 Prof. Boris Zihlerl (1910–1976) je v svojem nastopnem predavanju na Filozofski fakulteti (1954) razglabljal o razmerju med sodobno občo sociologijo in historigičnim materializmom (Zihlerl, 1974, 147–170).

ne razvijejo vse produktivne sile [...] in novi, višji produkcijski odnosi se nikoli ne pojavijo prej, preden ne dozore materialni pogoji za njihov obstoj v okviru stare družbe same. Zato si postavlja človeštvo vedno le take naloge, ki jih lahko reši [...] naloga se poraja šele tedaj, ko že obstoje materialni pogoji za njeno rešitev ali pa so le-ti vsaj v procesu svojega nastajanja. V velikih obrisih lahko označimo azijske,⁷ antične, fevdalne in sodobne buržoazne produkcijske načine kot progresivne dobe v ekonomskem razvoju družbe (Marx, 1859 [1968], 105–106).

Kakor je bil historični materializem idejni, teoretični izraz hotenj delavskega razreda, je izražala po drugi strani sociologija ob svojem nastanku družbene in politične težnje takrat vladajočega meščanstva. Prednostna naloga sociologije kot novoustanovljene znanosti naj bi bilo odkrivanje zakonov in zakonitosti zgodovinskega/družbenega razvoja;⁸ še več, s svojimi znanstvenimi ugotovitvami naj bi poleg razlage razvoja družbe v preteklosti in sedanjosti omogočala tudi napovedovanje prihodnjega družbenega razvoja.

*Nepretrganost človeške zgodovine: Vse, kar se je že zgodilo, in vse, kar se še bo, sestavlja eno samo serijo, katere prvi mejniki so preteklost, zadnji pa prihodnost. Tako nam bo proučevanje poti, ki jo je človeški duh opravil do danes, odkrilo, katere koristne korake mora še storiti na tej znanstveni poti in poti k blaginji*⁹ (Saint-Simon, 1813, v Pagon-Brglez, 1979b, 233).

Vsaka politična kombinacija, vsaka institucija, če naj bo zares dobra, mora ustrezati dvema pogojema: 1. da je koristna za družbo,¹⁰ se pravi, da prinaša družbi pozitivne koristi; 2. da se ujema s sedanjim stanjem družbe, da je v skladu z obstoječimi idejami in stvarmi, da je postopno pripravljena, skratka, da prihaja à propos. Ta drugi pogoj, ki je sicer manj znan

kot prvi, je vendarle prav tako neogiben. Samo z njim postanejo institucije dopustne; nič ni namreč bolj mogoče ali vsaj trajno kakor tisto, kar ni ne nad ne pod sedanjim stanjem družbe, kar nikakor ne pride ob nepravem času. Prav to utemeljuje glavno koristnost zgodovinskih razmišljanj; samo s filozofskim opazovanjem preteklosti si lahko pridobimo natančno znanje o pravih elementih sedanjosti (Saint-Simon, 1818, v Pagon-Brglez, 1979b, 233–234).

Podobno je tudi Comte gledal na sociologijo kot posebno koristno/uporabno vedo, saj naj bi opravljala vlogo »vodnice« za reorganizacijo družbe v prihodnosti. V mislih je imel prispevek sociologije k stabiliziranju družbe kot celote (po socialnopolitičnih revolucijah), pa tudi k napredku, pojmovanemu kot izpopolnjevanje trdnosti in reda. Potemtakem naj bi bila sociologija – v nasprotju s historičnim materializmom in znanstvenim socializmom – nekakšen instrument varovanja družbenega miru in ohranjanja temeljev družbene ureditve/rede.

METODOLOŠKI SPOR SOCIOLOGIJE Z ZGODOVINOPISJEM

Seveda ne moremo mimo dejstva, da si je sociologija ob svojem nastanku izbrala bolj ali manj »zasedeno« raziskovalno polje, s katerim so se že ukvarjale druge znanstvene discipline, predvsem filozofija zgodovine in zgodovinopisje. Zato je razumljivo, da je bilo treba, vsaj na akademski ravni, odgovoriti na nove izzive in vprašanja, povezana z odnosom sociologije do zgodovine na eni in do filozofije zgodovine na drugi strani ter seveda tudi obratno. Vendar iskanje odgovorov in dokazovanje posebnosti (pri vseh treh disciplinah) ni šlo v smeri zagovora specifičnega predmetnega področja, kot bi morda pričakovali, pač pa lastne metodologije.¹¹ V teh naporih nova družbena znanost (sociologija) ni skrivala ambicije, da postane t. i. teoretska (znanstvena) zgodovina:¹²

7 Ludvik Čarni (1931–1996) je bil prvi sociolog na Slovenskem, ki se je ukvarjal s problematiko azijskega produkcijskega načina (Čarni, 1968 [2012], 33–46 in 83–88).

8 »Vsako družbeno dogajanje je hkrati zgodovinsko dogajanje in narobe« (Goldmann, 1958, 7).

9 Še pred tem, leta 1812, je Saint-Simon zapisal: »Prihodnost sestavljajo zadnji mejniki serije, katere prvi mejniki so preteklost. Ko dobro proučimo prve mejnike neke serije, je lahko postaviti naslednje: tako iz dobro opazovane preteklosti z lahkoto izpeljemo prihodnost« (Pagon-Brglez, 1979b, 581 /red. op. 164/).

10 To besedilo je pravo nasprotje utopičnega teksta, če naj utopija pomeni načrt, katerega uresničitev je nemogoča, hkrati pa tudi eno izmed tistih, v katerih se Saint-Simon še najbolj opira na materialno zgodovino družbe.

11 Naloga zgodovine in sociologije je, da odkriva »naravne zakone« razvoja človeške družbe. Za zgodovino ima sociologija le metodološko funkcijo. In sociologija ni le metodologija zgodovine, ampak metodologija vseh disciplin, ki preučujejo človeško družbo (Čarni, 1969 [2012], 31). Sociologija je najbolj splošna znanost o družbi in kot takšna teoretična osnova vseh drugih družbenih znanosti (Žun, 1964 [2014], 7).

12 Ob razpravi, ali ima ta ali druga vrsta raziskovanja značaj znanosti, se navadno pretresata dve vprašanji: prvič, ali more s svojo posebno tehniko dela pravilno ugotavljati dejstva, ki jih raziskuje, in drugič, ali more ta dejstva tudi vzročno razložiti. In prav iskanje odgovorov na vprašanje vzročnosti v zgodovinskem razvoju je bilo ključno za nastanek *sociološkega zgodovinopisja*. Šele z njim je dobilo večje zanimanje zgodovinarjev za ekonomski, družbeni in kulturni napredek, ki so ga vzpodbudili zlasti dogodki francoske revolucije, tudi svojo teoretično utemeljitev.

Pravijo, da je zgodovina brevir kraljev; po tem, kako kralji vladajo, pa vidimo, da je njihov brevir slab; zgodovina v svoji znanstveni podobi namreč še ni zapustila plenice. Ta pomembna veja našega spoznavanja za zdaj še ni drugega kot zbirka bolj ali manj skrbno ugotovljenih dejstev. Ta dejstva niso povezana z nobeno teorijo, niso še vklenjena v vzročno-posledični red; zato je zgodovina še zmerom nezadosten vodnik tako za kralje kakor za njihove podložnike; ne enim ne drugim ne daje možnosti za sklepanje, kaj se bo zgodilo iz tistega, kar se je zgodilo. Za zdaj še nimamo drugega kot nacionalnih zgodovin, katerih avtorji so si postavili za svoj glavni namen, da bi slavili kreposti svojih rojakov in devali v nič kreposti njihovih tekmecev.¹³ Še noben zgodovinar se ni doslej postavil na splošno stališče; še nihče ni napisal zgodovine vrste; nihče še ni, nazadnje, rekel kraljem: Glejte, tole izhaja iz tistega, kar se je zgodilo, glejte red stvari, do katerega nas bo pripeljala razsvetljenost; glejte, to je cilj, h kateremu morate usmeriti delovanje velikanske oblasti, ki je v vaših rokah. [...] Eden izmed premislekov, po katerem naj bi kajpak domnevali, da zgodovina – ne le takšna, kakor je poučujejo, temveč tudi takšna, kakršno si zamišljajo in jo gojijo najboljši filozofski duhovi – ni še takšne narave, kakršna bi morala biti, je ta, da je v vseh glavih klasificirana kot ena izmed vej literature. To dokazuje, da je zgodovina še daleč od tega, da bi bila preprosta serija opazovanj o poti in razvoju civilizacije; v tem primeru bi jo namreč povzdignili na stopnjo pravih znanosti; gojili pa bi jo lahko samo ljudje, ki so sposobni opazovati družbeno stanje z vseh strani in ki so sicer po svojih znanstvenih proučevanjih vajeni usklajati dejstva, da bi iz njih povzemali splošne zakone, in se ravnali po dokazih.¹⁴ Do istega sklepa bomo dospeli še bolj presenetljivo, če se površno ozremo na to, kar je bila zgodovina doslej. Vse do polovice zadnjega (18.) stoletja je bila zgodovina skoraj zmerom samo

biografija oblasti,¹⁵ v kateri so narodi prikazani le kot orodje in žrtve in v kateri je le tu in tam posejanih nekaj redkih epizodičnih ugotovitev o civilizaciji ljudstev.¹⁶ [...] Znanstveno zgodovino je treba šele napisati (Saint-Simon, 1813, v Pagon-Brglez, 1979b, 234–235).

V tem kontekstu je Comtova »socialna fizika« (sociologija) naredila svojevrsten kopernikanski obrat,¹⁷ in sicer v metodološkem pristopu; metode so bile namreč tista resnična novost, ki so jo uvedli utemeljitelji sociologije v t. i. »teoretsko zgodovino«. Velike metodološke razprave ponavadi kažejo na »nezrelost« konkretne znanosti oziroma na dejstvo, da se kot znanost še ni povsem konstituirala. Po drugi strani pa lahko hkraten obstoj večjega števila metodoloških orientacij pripomore k hitrejšemu razvoju teoretske misli, pa tudi k boljšemu preverjanju stališč in izsledkov, nastalih z različnimi postopki. Na področju sociologije so njeni bolj kritični utemeljitelji upravičeno opozarjali, da ne kaže enostavno prevzemati metod in teorij drugih znanstvenih področij, ampak jih je treba graditi v skladu s posebno naravo predmeta (sociološke) znanosti. Njen razvoj je potrdil, da so se sociološke metode in teorije prilagajale izredno zapletenemu pojavu, kakršen je človeška družba, kar je končno pripeljalo do prevladujočega spoznanja o tem, da je sociologija znanost, ki mora uporabljati specifične metode pri raziskovanju svojega predmeta. V nasprotju s tedaj prevladujočo metodološko težnjo – še posebej v filozofiji zgodovine – po kateri je mogoče (*a priori*) s pojmovno analizo ugotoviti strukturo zgodovinskega razvoja,¹⁸ je sociologija ponudila *a posteriori* (empirično) oziroma *post factum* analizo zgodovinskih dogajanj. Comte je bil prepričan, da bi morala sociologija, če želi postati znanost v pravem pomenu besede, zavreči spekulativni način mišljenja in se zavzemati za znanstveno preverljivost pri sklepanju; šele na ta način bi prelomila z metafizičnim mišljenjem, ki je opredeljeno z iskanjem absolutnih bistev¹⁹ in končnih vzrokov, ter obremenjeno

13 Napačno bi bilo sklepati, da Saint-Simon v celoti zanika znanstveno naravo nacionalnim zgodovinom. Tu nastopa predvsem proti šovinizmu.

14 Splošni zakoni ali teorija so pravzaprav eno in isto. Tako lahko postane zgodovina znanost, vendar le, če niso splošni zakoni in teorija vsiljeni dejstvu, ki so, kakor je dejal Lenin, *trmasta*.

15 *Vulgarna* (neznanstvena) zgodovina je zmerom biografija oblasti (bolj ali manj romantična življenja, drobne zgodbe itn.); v nadaljevanju Saint-Simon torej upravičeno grmi zoper strogo delitev na dinastije in kraljestva. Sicer pa se tudi sam zavzema za »periodizacijo zgodovine«, za razmejitve konkretnih zgodovinskih razdobj.

16 *Civilizacija* ima za Saint-Simona pomen družbe, kjer je najvišje mesto dano industriji in industrijskemu razredu in so mu vsi drugi podrejeni, kjer je ljudstvo »industrijsko organizirano«. Ker so za Saint-Simona zakonitosti družbenega razvoja pot iz preteklosti v prihodnost, je to torej prihodnja družba.

17 Metafora za ključna odkritja človeštva, in ne zgolj za Kopernikovo odkritje heliocentričnega sistema.

18 Po tem gledanju je tok zgodovinskega razvoja v temelju izomorfen pojmovnemu razvoju; potemtakem ni bistveno gledanje na zgodovino, temveč analiziranje razvoja pojma. Po J. G. Fichteju »filozof ne uporablja zgodovinskega gradiva, da bi dokazal svoje razumevanje zgodovine, prav nasprotno, zgodovinsko gradivo mu služi samo kot ilustracija tistega, kar razume tudi brez zgodovine« (Vranicki, 2001, 271). Enakega mnenja je bil tudi G. W. F. Hegel (1967), ki je vso filozofijo pretvoril v filozofijo zgodovine: »Vsa zgodovina je pravzaprav samorazvoj duha, in zgodovinske spremembe niso nič drugega kot logične spremembe v časovnem planu«. Menil je, da je zgodovina je samo logika, zato njeno spoznavanje ni empirično, ampak logično (apriorno).

19 Bistvo (*essentia*) je sklop obeležij ali lastnosti predmeta, brez katerih ta ne bi bil to, kar je. Bistvo tvori naravo neke stvari, je osnova njene določenosti. Glede na spremenljivost predmeta je bistvo sklop tistih dejanskih obeležij, ki so relativno nespremenljiva, stalna. Medtem ko pomeni *eksistenca* ali obstoj le to, da nekaj obstaja oziroma je, pa bistvo označuje, kaj je nekaj, smiselno notranje jedro, splošnost in nujnost, po kateri nekaj obstaja (Sruk, 1980, 48).

z neplodnimi razpravami in spori.²⁰ Po tej poti naj bi sociologija prehajala tudi k vse bolj zanesljivi vednosti o družbi, hkrati pa naj bi predvidevala in priporočala – kot »vodnica« – (manjše) spremembe v družbi in družbenem redu.²¹

V nasprotju s filozofijo zgodovine, ki je k družbenim in zgodovinskim pojavom vselej pristopala z analizo absolutnih pojmov, je zgodnja sociologija naredila svojevrsten preobrat s tem, ko je na prvo mesto postavila opazovanje in izkustveno analizo pojavov. To novo (t. i. galilejsko) smer – *pozitivizem*²² – sta v družbenih vedah utemeljila A. Comte in John Stuart Mill (1806–1873). Tako kot je moderna *galilejska fizika* (Galilei, 2009) z novimi raziskovalnimi orodji (z uporabo eksperimentalne metode do splošnih zakonov narave)²³ zrušila paradigmo stare aristotelske fizike (Aristotel, 2004; 2012), naj bi tudi sociologija s podobnimi prijemi (kot so natančnost, merljivost, splošnost, enostavnost) očistila družboslovje spekulativnosti ter s tem postavila mejnik v raziskovanju in razlagi družbe. Tudi znotraj pozitivizma razlikujemo dve struji: mehansko-matematično, ki se opira na Millova stališča, in organsko-evolucijsko, ki sta jo utemeljila Comte in Herbert Spencer, kasneje pa jo je razvil É. Durkheim (Milič, 1965, 59–114). Jedro modela razlage v družbeni znanosti je postalo ugotavljanje splošnih zakonitostih, pod katero spadajo vsi posamezni primeri določene vrste: »*Posamezno dejstvo velja za pojasnjeno, če ugotovimo njegov vzrok, to je, če razložimo zakon ali zakone vzročnosti, ki dano dejstvo povzročijo*« (Mill, 1843 [1941], 548).²⁴

V primerjavi z Millom, ki je vzročnost poudarjal, jo je Comte zavračal kot metafizično. Comtova stališča so zagotovo reakcija na spekulativno filozofijo zgodovine (Kroupa, 2011), saj poudarja, da se moramo pri razlaganju družbenega gibanja omejiti le na to, kar lahko neposredno ugotovimo z znanstvenimi

metodami. Vendar pa njegovo pojmovanje znanstvene metode in znanstvenih dejstev zožuje doseg znanstvene razlage na posamezne sektorje ali izseke stvarnosti, pri tem pa se izogiba vsakega posploševanja in iskanja globljih vzrokov ali večjih posegov v družbeno stvarnost. Comte namreč meni, da podobno kot naravo tudi družbo obvladujejo določeni zakoni, da pa je te zakone težje ugotoviti. Ravno zato se je treba izogibati družbenim preobratom in preobrazbam, na kakršne je navajala francoska revolucija. Njegov agnosticizem/dvom glede spoznavanja globljih vzrokov družbenega gibanja sovпада s takratnim reformizmom, s pojmovanjem, da je treba spreminjati družbo previdno in le postopoma ter brez revolucionarnih posegov.²⁵ Središčna točka ni človek, ampak le družba kot celota. Comte je izrazil antiindividualist (družba ne more biti razdeljena na posameznike, podobno kot tudi geometrijska ploskev ne more biti razdeljena na črte ali pa črta na točke). Država ima oblast nad posamezniki in Comte meni, podobno kot Hegel, da je ravno država pravi nosilec družbene ureditve in njenega smotra. Država, ki je bila za Hegla in Comta pravi izraz človeške družbenosti, je bila za Marxa le oblika alienacije/odtujenosti.

Seveda pa sama metoda opazovanja ni bila dovolj, da bi si nova disciplina lahko pridobila status znanosti oziroma »teoretske« zgodovine, kajti tudi »navadna« oziroma »vulgarna« zgodovina (kot jo imenuje Saint-Simon) je navsezadnje uporabljala to metodo, se pravi *post factum* analizo, kar pa ji samo po sebi še ni zagotavljalo znanstvenosti v pozitivističnem pomenu besede.

Zgodovino, ki – poleg filozofije in umetnosti – tvori eno od treh glavnih vej velike klasifikacije znanosti, umetnosti in obrti v sloviti Diderotovi Enciklopediji (1751–1765, 17 zv.) opredeli Vol-

20 Po Comtovem mnenju je človeštvo obremenjeno z različnimi spekulativnimi filozofijami, kar vzpodbuja družbene spopade. Zato je metafizični stadij v razvoju družbe zaznamovan z vojnami, revolucijami in drugimi pretresi; Comte je bil prepričan, da je najvišji izraz tega stadija francoska revolucija. Šele tretji, pozitivni, znanstveni stadij v razvoju človeštva (tj. industrijska družba) pomeni po Comtu njegovo dokončno zrelost, v kateri se osvobodi zanosu in izmišljotin, s tem pa tudi spopadov. Sociologija kot pozitivna znanost je v tej fazi pomemben instrument varovanja družbenega miru in ohranjanja temeljev družbene ureditve.

21 Comte je od Saint-Simona prevzel večji del idej, vendar jim je dal pod vplivom krščanskih tradicionalistov reakcionaren/konservativni značaj. Tako je ideji »napredka« postavil nasproti idejo »reda«, na katero so se sklicevali vsi takratni konservativni legitimisti, ki so podpirali obstoječe stanje (obdobje restavracije, kasneje pa tudi diktaturo Napoleona III.). Ko je primerjal sociologijo z biologijo, je Comte dejal, da se biologija ukvarja z organizacijo organizmov in z življenjem, sociologija pa z redom (socialna statika) in napredkom (socialna dinamika). Vendar je vsa teža na redu, ki da je izraz družbene organizacije, družba pa je posebna vrsta organizma, ki mu je posameznik podrejen, saj obstoji le kot del družine, države ali cerkve.

22 Pozitivizem je najvplivnejša filozofska smer v razvoju sociologije. Njen začetnik A. Comte je izhajal predvsem iz izročil angleškega empirizma od Francisa Bacona do Davida Humea, francoske materialistične razsvetljenske kritike idealistične metafizike Jeana d'Alemberta in Paula-Henrija Holbacha ter iz družbenega nazora Saint-Simona.

23 Galilei se je zavedal ustvarjalne vloge razuma, ki pa v znanosti ni bil več v tem, da bi iskal prve vzroke vsega (kot Aristotel), ampak da bi dojel, razložil način dogajanja v naravi, kar zmore šele z uporabo matematike. Narava je za Galileja kot knjiga; ta knjiga pa je »*napisana v matematičnem jeziku, poteze peresa pa so trikotniki, krogi in drugi geometrijski liki*« (Jerman, 1976, 63).

24 Ekonomski teoretik (gospodarskih ciklusov) Joseph Schumpeter (1883–1950), avtor izjemnega ekonomsko-sociološkega dela *Capitalism, socialism and democracy* (1942 [2008]), izrecno poudarja, da je bila Millova *Logika* »tako vplivna med bralsko publiko kot še nobena logika doslej« (Schumpeter, 1975, 373).

25 Gre za Comtovo konformistično/konservativno pojmovanje družbe, znotraj katerega se sociologija ne sprašuje o možnostih radikalno drugačne družbene ureditve, ki bi bila bolj prilagojena človekovim potrebam.

taire v geslu *HISTOIRE* (8. zv., 220) takole: »to je pripoved o dejanjih, ki jih imamo za resnična; v nasprotju z bajko [fable], ki je pripoved o dejanjih, ki jih imamo za neresnična [faux] (Kroupa, 2011, 37).

Po Comtovem programskem načrtu in njegovi sistematiki pozitivističnih ved, ki jih je predstavil v svojem delu *Tečaj pozitivne filozofije*,²⁶ je temeljna naloga pozitivne (socialne) filozofije, da »opazuje vse fenomene kot podrejene naravnim zakonom, katerih pravilno odkrivanje in reduciranje na najmanjše možno število je cilj vseh naših naporov« (Comte, 1989, 28). Opazovanje v socialni fiziki (sociologiji) je potemtakem, prav tako kot v vseh drugih pozitivnih znanostih, opredeljeno s prizadevanji, da se odkrijejo zakoni, s katerimi je mogoče pojasniti pretekla dogajanja in predvideti prihodnja: »Znanost, odtod tudi predvidevanje; predvidevanje, odtod tudi delovanje; takšna je zelo preprosta formula, ki izkazuje splošno zvezo znanosti in uporabnosti« (Comte, 1989, 49).

Od Comta naprej, skoraj do konca 19. stoletja, je bila ta paradigma splošno sprejeta pri vseh pomembnejših predstavnikih znanosti o družbi. Privrženci, nasledniki Saint-Simona (sensimonisti) so poudarjali, da morajo »zgodovina, družbene znanosti in filozofija [...] z zanesljivostjo pokazati človeštvu njegovo prihodnost«, to pa lahko naredijo samo tako, da odkrijejo »splošne zakone, ki vladajo vsem tem (zgodovinskim) dejstvom, enostavne in stalne zakone, kakor so tisti, ki upravljajo človeški organizem« (Doktrina Sen-Simona, 1953, 71). Podobno je razmišljal tudi Marx, ko je zapisal, da na »družbeno gibanje gleda kot na naravno zgodovinski proces, katerega vodijo zakoni, ki ne le niso odvisni od volje, zavesti in namena ljudi, temveč, ravno nasprotno, določajo voljo, zavest in namene ljudi« (Marx, 1867 [1961], 20). Naloga znanosti je, da odkrije »te zakone same, te tendence, ki delujejo in se uveljavljajo z železno nujnostjo. Industrijsko bolj razvita dežela kaže manj razviti le podobo njene prihodnosti« (Marx, 1961, 10).

Potemtakem lahko sklenemo, da je bila ideja zakonov zgodovine/družbe v zgodnji sociologiji, v primerjavi s ponujenimi koncepti filozofije (zgodovine), zgodovinopisja in drugih družbenih znanosti, nekaj povsem drugega. Ta sociološka ideja se ni razlikovala samo po zavračanju dotedanjega metafizičnega razumevanja zakonov kot esencialne povezanosti bistva, ki ga lahko odkrijemo na osnovi razmišljanja, pač pa tudi po tem, da je prevzemala sodobni naravoslovno-znanstveni koncept zakona kot induktivnega posploševanja, ki temelji na opazovanju in eksperimentu.

A. Comte je sociologijo razdelil na dva dela: socialno statiko ali teorijo reda (struktura družbe) in socialno dinamiko ali teorijo napredka (spremembe in razvoj družbe). Družbena evolucija je po Comtu analogna biološki in poteka skozi tri faze: primitivno (teološko), prehodno (metafizično) in končno (pozitivno). Zakon o treh fazah razvoja je po Comtu temeljni zakon družbene dinamike, hkrati pa konkretizira tok zgodovinskega gibanja. V teoriji o treh stopnjah pride do izraza tudi Comtova ideja, da je sociologija tista veda, katere naloga je ugotavljati in razlagati zakone, po katerih se giblje zgodovina človeštva (Fiamengo, 1987, 162–173).

Sociologija je težila k preseganju tudi tistega razumevanja zakonov, ki se je še najbolj izrazilo v politični ekonomiji (predvsem pri fiziokratih) in po katerem je zakonitost uravnotežen red znotraj nekega danega sistema. Po novi (sociološki) predstavi, zakonitost ne vlada zgolj znotraj sistema (t. i. statični zakoni), pač pa se tudi sistem sam neprestano spreminja; to se pravi, da na osnovi nekega inteligibilnega reda prehaja skozi različna stanja – ta red pa je dinamični zakon družbenega razvoja. Ko govorimo o človeških skupnostih, se različna stanja, skozi katera prehaja določen sistem, manifestirajo kot različna družbena stanja:

Pravi obči duh dinamične sociologije je v razumevanju vsakega od tistih zaporednih družbenih stanj kot nujnega rezultata predhodnega pa tudi kot neobhodnega gibala bodočega. Znanost ima odslej za svoj cilj odkrivanje stalnih zakonov, ki upravljajo s to kontinuiteto in katerih celota določa glavno pot človeškega razvoja (Comte, 1989, 151).

In končno – zgodovinsko gledano – različna družbena stanja se vrstijo v določeni seriji ali nizu, zato je naloga znanosti, da odkrije red v nizu, se pravi osnovni zakon, ki mu je ta red podrejen (Doktrina Sen-Simona, 1953, 78).

S tem je bil instrumentarij nove znanosti (sociologije) izpopolnjen. V nasprotju z zgodovinopisjem, v katerem so bili osnovna enota analize konkretna zgodovinska osebnost, mesto ali dežela, je sociologija kot teoretska zgodovina za svoj analitični okvir izbrala družbo, razumljeno kot človeštvo oziroma kot tipični reprezentant občezgodovinskega razvoja. Medtem ko je zgodovinopisje ugotavljalo in zbiral dejstva, je »znanstvena« zgodovina v njih iskala ter odkrivala red in zakone, s pomočjo katerih naj bi podala dejanske in znanstvene

26 Comte je priznaval samo šestim znanstvenim panogam pravico do obstoja. Pri tej klasifikaciji je izhajal od matematike, ki jo je imel za najbolj splošno, po njenem predmetu pa za najmanj zapleteno. Za matematiko je uvrstil vse druge znanstvene panoge po načelu upadajoče splošnosti in naraščajoče zapletenosti njihovih predmetov po temle vrstnem redu: astronomija, fizika, kemija, biologija in sociologija. Zgodovino je Comte vključil v sociologijo.

razlage preteklih dogodkov. Če je zgodovinska veda gradivo urejala zgolj po enostavnem kronološkem redu, ga je sociologija razvrščala v določene nize, ki so bili tako kronološki kot kvalitativni in ki so hkrati omogočali potrjevanje zakonov. In končno, v nasprotju s takratnim zgodovinopisjem, ki ga je zanimala zgolj pripoved o preteklosti, je lahko nova znanost po zaslugi odkrivanja zgodovinskih/družbenih zakonov veliko povedala ne samo o sedanjosti, pač pa tudi o prihodnosti.

ZAKLJUČEK

Če strnemo, sociologija se je z lovoriko »znanstvene/teoretske zgodovine« pojavila v panteonu znanosti z dvojnimi namenom: prvič, da zvede zgodovino (Klio) na služabnico, ki ji naj zagotavlja preverjena dejstva – kot gradbeni material za njene konstrukcije; in drugič, da potisne na stranski tir tudi vse druge družbene znanosti, saj naj bi le ona – spričo poznavanja zakonov zgodovine – razpolagala z močjo razumevanja prihodnosti. In to je bilo v času, ko sta Marx in Engels razglasila: »*Poznamo le eno sama znanost, znanost zgodovine*« (1845–1846 [1971], 17);²⁷ s tem

sta tudi sama izrazila splošno razpoloženje obdobja, ki je stremelo k odkritjem zakonov zgodovinskega/družbenega razvoja, s pomočjo katerih bi racionalno razložili ne samo sedanost družbe, temveč tudi njeno prihodnost.

Razumljivo je, da je takšen poskus sociologije naletel v naslednjih desetletjih na odločen odpor tako v zgodovinarskih kot filozofskih krogih in, kar je še bolj presenetljivo, tudi pri neredkih sociologih, saj so bile sociološke formulacije zakonov ne samo problematične, marveč – spričo odsotnosti dejanske faktične vsebine – celo trivialne. Namreč, ko so sociologi poskušali formulirati zakone zgodovine, se je pokazalo, da v epistemološkem pogledu njihove značilnosti niti približno ne ustrezajo posebnostim tistih zakonov, s katerimi se ukvarja naravoslovje. Ta neuspeh je seveda okrepil pozicije kritikov sociologije; njihovi napadi niso bili usmerjeni zgolj na sociologijo kot znanstveno zgodovino, temveč tudi na sociologijo kot teorijo zgodovine. To je odprlo novo, »krizno« obdobje v komunikaciji obeh ved – »*od sociologije proti zgodovini do sociologije brez zgodovine*« (Braudel, 1966) –, ki je trajalo od konca 19. do srede prejšnjega stoletja.

²⁷ V nadaljevanju sta pojasnila: »Zgodovino je mogoče opazovati z dveh strani, razdeliti na zgodovino narave in zgodovino ljudi. Obeh strani pa ne gre ločevati: kar obstoje ljudje, se zgodovina narave in zgodovina ljudi medsebojno pogojujeta. Zgodovina narave, t. i. naravoslovje, se nas tu ne tiče; v zgodovino ljudi pa se bomo morali spustiti, ker se skoraj vsa ideologija reducira bodisi na preobrnjeno pojmovanje te zgodovine ali na popolno abstrakcijo od nje. Ideologija sama je le ena od strani te zgodovine« (Marx in Engels, 1971, 17).

COMMUNICATION BETWEEN SOCIOLOGY AND HISTORY IN THE EARLY AGE OF SOCIOLOGICAL THOUGHT: INDICATION OF THE METHODOLOGICAL DISPUTE. THE 180TH ANNIVERSARY OF COMTE'S DESIGNATION OF SOCIOLOGY FOR »THE SCIENCE OF SOCIETY«

Avgust LEŠNIK

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: avgust.lesnik@ff.uni-lj.si

SUMMARY

The article, in the field of the historical sociology, is substantively and thematically related to the study Understanding Social Change and Social and Historical Development in the "Prehistory" of Sociology, published in Annales, Series Historia et Sociologia (2015, 3, 485–504). The epochal social changes of the late 18th and early 19th centuries have also co-created the objective conditions for the development of the two »social sciences«: sociology (Saint-Simon, A. Comte) and historical materialism (K. Marx). Sociology was expressing the social and political tendencies of the ruling bourgeoisie, while historical materialism was an ideological, theoretical expression of the aspirations of the working class. The latter, as the philosophical and general foundation of scientific socialism, was also the first general theory of social sciences.

Sociology had set itself the fundamental task of resolving, through »scientific approaches«, the unresolved question of a general, global insight into the laws of the functioning and development of human society as a whole. Due to the fact that both the philosophy of history and historiography were directly concerned with these issues, it was necessary to define the relation of sociology to the two mentioned sciences. However, proving distinctiveness did not go in the direction of defending the specific subject area, but rather its own methodology. In these efforts, the new social science (sociology) made no secret of its ambition to become the so-called theoretical/scientific history.

Compared to the then dominant methodological tendency – especially in the philosophy of history – according to which the structure of historical development can be determined (a priori) with the conceptual analysis, sociology offered a posteriori (empirical), respectively post factum analysis of historical events. This new direction – positivism – was justified in the social sciences by A. Comte and J. S. Mill. The core of the interpretation model in social science had become the identification of general laws, under which fell all the individual cases of a certain type. This sociological idea was not only different for the rejection of the then metaphysical understanding of the laws as an essential connection of the essence that can be discovered on the basis of thinking, but also for its adoption of the modern natural science concept of the law as an inductive generalization based on observation and experiment.

In contrast to historiography, where the basic unit of analysis was a specific historical figure, city or a country, sociology as a theoretical history had chosen society – a typical representative of general historical development – for its analytical framework. While historiographers were finding and collecting facts, the »scientific« history searched for and discovered order and laws. Finally, in contrast to historiography at the time, which was only interested in the narrative of the past, new science, through the discovery of historical/social laws, could say a great deal not only about the present but also the future.

In the role of »scientific/theoretical history«, sociology wanted to place the history (Klio) as a servant, that provides verified facts for its constructions. It is understandable that such an attempt of sociology had met with decisive resistance in both historical and philosophical circles, including many other sociologists. Namely, when sociologists tried to formulate the laws of history, it turned out that in epistemological terms their characteristics do not correspond to the specifics of the laws that natural science deals with. This failure strengthened the positions of the critics of sociology as »scientific history« as well as »theory of history«. This caused a new »crisis« in communication between the two sciences, which lasted from the end of the 19th to the middle of the last century.

Keywords: laws of human society development, history of sociological thought, philosophy of history, historiography, methodology, history of historical sociology

VIRI IN LITERATURA

- Aristotel (2004):** Fizika, I–IV. Ljubljana, Slovenska matica.
- Aristotel (2012):** O nastajanju in propadanju. Ljubljana, Slovenska matica.
- Braudel, F. (1966):** Historija i sociologija. V: Gurvitch, G. (ur.): Sociologija. Zagreb, Naprijed, 94–110.
- Comte, A. (1830–1842):** Cours de philosophie positive, I–VI. Dostopno na: http://www.ac-grenoble.fr/PhiloSophie/old2/file/comte_khodoss.pdf (zadnji dostop: 21. 9. 2018).
- Comte [Kont], A. (1889):** Kurs pozitivne filozofije. Nikšić, Univerzitetna riječ.
- Čarni, L. (1968 [2012]):** Obča in historična sociologija – Izvori sociološke misli na Slovenskem. Izbrani spisi. Ljubljana, Znanstvena založba FF.
- Doktrina Sen-Simona (1953):** Zbirka 17 predavanj, koje su sensimonisti održali 1829. Beograd, Kultura.
- Durkheim, É. (1928 [1992]):** Le socialisme. Sa définition, ses débuts, la doctrine saint-simonienne. Paris, Presses Universitaires de France.
- Duverger, M. (1961):** Méthodes des sciences sociales. Paris, Presses Universitaires de France.
- Fiamengo, A. (1987):** Saint-Simon i Auguste Comte. Zagreb, Naprijed.
- Galilei, G. (2009):** Dialog o dveh glavnih sistemih sveta, ptolemajskem in kopernikanskem. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Goldmann, L. (1958):** Humanistične vede in filozofija. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Goričar, J. (1969):** Oris razvoja socioloških teorij. Marijbor, Založba Obzorja.
- Gurvitch, G. (1966):** Sociologija. Zagreb, Naprijed.
- Hegel, G. W. F. (1967):** Filozofija zgodovine. Izbrana poglavja. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Heineman, R. A. (1996):** Political Science. An Introduction. New York, McGraw-Hill.
- Jerman, F. (1976):** Pogovori o filozofiji. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo.
- Koselleck, R. (1999):** Pretekla prihodnost. Prispevki k semantiki zgodovinskih časov. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Kroupa, G. (2011):** Domnevna zgodovina: dejstva in fikcije. Filozofski vestnik, 32, 1, 37–50.
- Lešnik, A. (2014):** History of European Integration / Zgodovina evropskega združevanja. V: Vidmar Horvat, K. (ur.): Evropska integracija – pretekli pogledi in prihodnje vizije / Integration of Europe. Past Views and Future Visions. Jean Monnet Module. Ljubljana, Znanstvena založba FF, 9–49.
- Lešnik, A. (2015):** Razumevanje družbenih sprememb ter družbenega in zgodovinskega razvoja v »predzgodovini« sociologije. Annales, Series Historia et Sociologia, 25, 3, 485–504.
- Lešnik, A. (2018):** Rdeča mavrica. Delavska socialistična gibanja na razpotjih: 1848–1918–1948. Historično-sociološki traktati. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Marx, K. (1867 [1961]):** Kapital. Kritika politične ekonomije, I. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Marx, K. (1859 [1968]):** Prispevek h kritiki politične ekonomije. Predgovor. V: MEID, IV. Ljubljana, Cankarjeva založba, 101–109.
- Marx, K. & F. Engels (1845–1846 [1971]):** Nemška ideologija. V: MEID, II. Ljubljana, Cankarjeva založba, 5–352.
- Mill, J. S. (1843 [1941]):** A System of Logic Ratiocinative and Inductive: Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation. London, Longmans.
- Milić, V. (1965):** Sociološki metod. Beograd, Nolit.
- Pribičević, B. (1979):** Delavski razred in delavsko gibanje. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo.
- Pagon-Brglez, N. (1979a):** Utopizem in utopični misleci. V: Pagon-Brglez, N. (ur.): Utopični socialisti. Izbor besedil. Ljubljana, Cankarjeva založba, 8–54.
- Pagon-Brglez, N. (ur.) (1979b):** Utopični socialisti. Izbor besedil. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Pagon, N. (1990):** Dolg sociologije francoski revoluciji. Zgodovinski časopis, 44, 4, 581–588.
- Prunk, J. (2004):** Zgodovina ideoloških spopadov med vojnami. Ljubljana, Društvo 2000.
- Prunk, J. (2015):** Zgodovina Evrope v dobi racionalistične civilizacije 1775–2015. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Rizman, R. (1986):** Oris razvoja anarhistične družbene misli. V: Rizman, R. (ur.): Antologija anarhizma. Zbornik. Ljubljana, Krt, XXI–LXXV.
- Rizman, R. (1992):** Intelektualni temelji liberalizma. V: Rizman, R. (ur.): Sodobni liberalizem. Zbornik. Ljubljana, Krt, 15–33.
- Saint-Simon, C. H. & A. Thierry (1814):** De la réorganisation de la société européenne. Dostopno na: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k83331f/f4.image> (zadnji dostop: 21. 9. 2018).
- Schumpeter, J. A. (1975):** Povijest ekonomske analize, I. Zagreb, Informator.
- Schumpeter, J. A. (1942 [2008]):** Capitalism, Socialism, and Democracy. New York, Harper.
- Smith, D. (1982):** Social History and Sociology – More Than Just Good Friends. Sociological Review, 30, 2, 286–308.
- Sruk, V. (1980):** Filozofsko izrazje in repertorij. Murska Sobota, Pomurska založba.
- Stein, L. von (1964):** The History of the Social Movement in France, 1789–1850. Totowa (NJ), Bedminster Press.
- Vranicki, P. (2001):** Filozofija historije. Od antike do kraja 19. stoljeća. Zagreb, Golden marketing.
- Ziherl, B. (1974):** Historični materializem in sociologija. V: Ziherl, B.: Včeraj in danes. Izbor člankov in razprav iz let 1934–1974. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 147–170.
- Žun, A. (1964 [2014]):** Sociologija prava – Sociologija – Politična sociologija. Izbrani spisi. Ljubljana, Znanstvena založba FF.